

УДК 94(7/8)

ЮШКЕВИЧ ВОЛОДИМИР,*кандидат історичних наук, докторант кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн, Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ПИТАННЯ "ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ" МІЖУРЯДОВОГО КОМІТЕТУ З ПИТАНЬ БІЖЕНЦІВ НА БЕРМУДСЬКІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ (19-30 квітня 1943 р.)

У статті аналізуються англо-американські переговори стосовно полегшення становища та допомоги політичним біженцям у Європі, які відбулися в рамках Бермудської конференції з 19 по 30 квітня 1943 р. Скликана під тиском громадськості та деяких представників політикуму міжсоюзницька зустріч мала вирішити питання відродження та посилення Міжурядового комітету з питань біженців, який чотири роки фактично не діяв. Особливостям перебігу міждержавних консультацій навесні 1943 р. присвячена ця стаття. Актуальність роботи пояснюється відсутністю на сьогоднішній день окремого спеціального дослідження та схематичним висвітленням теми у працях попередників. За результатами дослідження, на підставі аналізу дипломатичного листування та інших документів зовнішньополітичного відомства США встановлено коло проблемних питань, що планово та позапланово розглядалися на конференції. З'ясовано причини негативного сприйняття результатів форуму окремими представниками єврейської громадськості.

Ключові слова: Франклін Делано Рузвельт; МКБ; Бермудська конференція; переслідування з боку окупаційної влади.

Постановка проблеми та стан її дослідження. Двадцяте століття у наукових виданнях та публіцистиці часто визначається як "ера біженців". Незважаючи на наявність сучасної сформованої міжнародної системи опіки й допомоги вимушеним переселенцям, шовіністичні диктатури та військові конфлікти, тільки посилюють гостроту проблеми у світовому масштабі. Вже в першій половині століття тоталітарні режими здійснювали масштабну дискримінацію людей на релігійному, етнічному чи соціальному підґрунті. Друга світова війна поставила "непідготовлений світ" перед вирішенням проблеми біженців у момент фізичного порятунку людей від знищення, знаходження шляхів правової і матеріальної допомоги переміщеним особам.

Проблема політичних біженців війни досліджувалась у загальному контексті переслідування єврейської спільноти у Німеччині і науково була поширена і актуалізована у працях Марка Вімана [Wyman, 1968] і Малколма Праудфута [Proudfoot, 1956], які також розглядали "достатність" політики офіційних кіл США у справі порятунку євреїв від знищення. Роботі Міжурядового комітету у справах біженців, що був утворений за міжнародної ініціативи президента Франкліна Рузвельта, були присвячені дослідження Томмі Сйюберга [1991]. Окремі аспекти допомоги європейським вигнанцям розглядалися у контексті американської міграційної політики [Bramwell, 1988; Tichenor, 2003; Brynteson, 2008]. Разом з тим, у зарубіжній та вітчизняній історіографії залишились невисвітленими міжсоюзницькі суперечності та окремі ініціативи американської сторони у питанні вирішення проблеми біженців у часи світового катаклізму. У першу чергу мова йде про скликання навесні 1943 р. Бермудської конференції, яка стала

результатом британсько-американської дискусії у справі допомоги біженцям, підкреслюючи необхідність надання притулку всім без винятку національностям і віднайденню практичних шляхів допомоги. Актуальність здійснення історичної ретроспективи пов'язана з чільним місцем Бермудської конференції, яка стала одним з поворотних, і водночас маловивчених аспектів міжнародних зусиль щодо подолання європейської кризи біженства. Форум започаткував повернення питання опіки над біженцями на рівень міждержавного порядку денного, що згодом призвело до створення нових структур - Адміністрації з питань допомоги і відбудови та Ради у справах біженців війни [Sjöberg, 1991: 134].

Метою статті є ґрунтовний аналіз порядку денного роботи Бермудської конференції та залучення в науковий обіг невідомих сюжетів, не висвітлених у вітчизняній та зарубіжній історіографії.

Виклад основного матеріалу. Основи міжнародної політики допомоги біженцям було закладено після Першої світової війни, коли в структурі Ліги Націй на тимчасовій основі було запроваджено інститут спецкомісара. Якщо упродовж 1920-х років у фокусі зазначеного чиновника перебували питання, пов'язані з вирішенням проблем вихідців з колишньої Російської імперії (вірмени, росіяни, українці), то в наступному десятилітті пріоритети змінилися. Невдовзі після приходу націонал-соціалістів до влади в Німеччині низка категорій громадян країни поступово потрапляли до розряду "неугодних" режимові. Ухвалення 1935 р. дискримінаційних Нюрнберзьких расових законів продемонструвало початок правового оформлення антисемітської політики керівництва Третього Райху. У той же час, лідери великих європейських держав фактично зайня-

ли капітулянтсько-угодницьку позицію стосовно нового німецького керівництва та його курсу щодо ревізії Версальського договору. Потурання реваншистським настроям та нові зовнішньополітичні успіхи авторитарного режиму несли загрозу перегляду кордонів та появи демографічної кризи континентального масштабу. Блискавичне здійснення Аншлюсу Австрії у березні 1938 р. повністю підтверджувало ці побоювання.

З огляду на це американський лідер Ф. Рузвельт запропонував створити альтернативну структуру - Міжурядовий комітет з питань біженців, установче оформлення якого пройшло в липні 1938 р. у французькому Евіані. Виконавчий комітет МКБ провів низку засідань у Лондоні, який визначили місцем перебування організації. Директор МКБ Джордж Раблі навіть встиг розпочати переговори з представниками німецького уряду щодо вивозу усіх євреїв з країни, які, однак, після повної анексії Чехословаччини вже не продовжувалися. Розгортання великої європейської війни фактично "поставило на паузу" будь-яку діяльність МКБ як серйозної міжнародної структури. Спроби американської сторони зберегти напрацювання 1938 - 1939 рр. шляхом перенесення зустрічі Виконкому до Вашингтону не знайшли розуміння серед інших учасників Комітету. До столиці США зарубіжні делегати прибули без чітких урядових інструкцій. Від початку Другої світової війни Вашингтонське засідання Виконкому МКБ у жовтні 1939 р. майже чотири роки залишалося останнім. Надалі робота організації звелася до листування Майрона Тейлора з Лордом Вінтертоном. За таких обставин питання опіки політичними біженцями на себе перебрала Президентська рада, очолювана колишнім секретарем Ліги Націй Джеймсом Гровером МакДоналдом.

Можливість повернутися до активної участі у долі переслідуваного мирного населення на окупованій нацистами території Європи у союзників з'явилася після досягнення практично на всіх театрах бойових дій докорінного перелому в протистоянні з силами країн Осі на межі 1942 - 1943 рр. Висадка британсько-американських військ у Північній Африці та перемоги в Лівії, що відбулися наприкінці 1942 р., давали підстави оптимістично розглядати стратегічні перспективи військової кампанії на наступний рік. На початку 1943 р. розпочалося дипломатичне листування між чиновниками США та Сполученого Королівства стосовно можливості скликання двосторонньої конференції, центральною темою якої мало стати питання допомоги європейським біженцям (у офіційних американських документах стосовно переслідуваних нацистами категорій населення, що змушені були залишати місця свого проживання (у першу чергу євреїв) використовували терміни "європейські" або "політичні" біженці).

Не останню роль відіграла активізація єврейської діаспори в США [Sjöberg, 1991: 128]. На початку 1943 р. на адресу Білого Дому надійшли відповідні запити одного з лідерів єврейської громади Вайза та сенатора Блума стосовно умов утримання єврейських біженців на Вірджинських островах [Schenderlei, 2014: 175].

Поворотним моментом, що свідчив про активізацію міжнародних зусиль у справі європейських біженців, стало ухвалення 17 грудня 1942 р. Спільної Декларації членів Об'єднаних Націй проти знищення євреїв. Текст Декларації було схвалено США, Великою Британією, СРСР, а також союзними екзильними урядами (Бельгія, Чехословаччина, Греція, Югославія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Польща, Франція) [Sjöberg, 1991: 127]. Позицію країн Антигітлерівської коаліції стосовно

засудження політики Голокосту на засіданні Палати Громад оприлюднив міністр закордонних справ Великої Британії Ентоні Іден, а згодом її було поширено провідними виданнями союзників. Варто зазначити, що вихід цієї заяви не в останню чергу був пов'язаний з тиском громадськості, який посилювався після "ноти Рачинського" [Raczyński, 1942]. Поширена 10 грудня 1942 р. офіційна заява міністра закордонних справ польського емігрантського уряду Едуарда Рачинського містила факти, що вказували на масове винищення євреїв на окупованих польських землях [Raczyński, 1942: 4-10]. Доповідь польського міністра стала першим офіційним документом, у якому західні країни інформувалися про нацистські злочини на ксенофобському ґрунті.

Хвиля суспільного невдоволення військовими злочинами нацистів та безпорадність союзників вимагали від керівництва США та Сполученого Королівства не лише ухвалення декларацій, а й практичних кроків. 20 січня 1943 р. Великою Британією було запропоновано американській стороні скликати двосторонню конференцію в неофіційному форматі щодо пошуку шляхів вирішення проблеми допомоги біженцям. Проте, держсекретар США Корделл Халл лише після повторного звернення надіслав відповідь. У його телеграмі від 25 лютого американці погоджувалися скликати таку конференцію [Sjöberg, 1991: 129]. Спочатку американці пропонували провести двосторонню зустріч в Оттаві, проте у кінцевому підсумку сторони погодилися зустрітися на британській території - в місті Гамільтон.

Бермудська конференція з питань біженців (іноді - International Refugee Congress), яка пройшла у період з 19 по 30 квітня 1943 р., стала важливою частиною міжсоюзницьких відносин. Ключовими в її роботі мали стати питання допомоги європейським біженцям та формування відповідного інструментарію за рахунок інституціонального поселення відроджуваного Міжурядового комітету з питань біженців.

Не дивлячись на те, що питання допомоги євреям залишалося одним з найважливіших, Бермудська конференція нерідко досить негативно оцінюється єврейськими вченими і публіцистами. Не в останню чергу це пояснюється тим фактом, що питання збільшення чи будь-якої зміни міграційних квот в США та Палестину не увійшли до порядку денного та не обговорювалися на конференції за попередньою домовленістю сторін. Ще однією причиною таких оцінок міг стати закритий формат проведення заходу, куди не було запрошено представників єврейських громадських організацій [Brynteson, 2008: 3-5].

Враховуючи суспільний інтерес та національні дипломатичні традиції, до участі в американській делегації, окрім чиновників Держдепу, залучили декількох представників громадськості. Очолив репрезентатив США ректор Принстонського університету Гарольд Вільям Додд, який мав певний зарубіжний досвід політичної діяльності. У 1920-х він працював радником президента Нікарагуа з питань виборчого законодавства.

Також до складу делегації були включені: Скотт Вайк Лукас (тимчасовий президент американського Сенату), Сол Блум (голова Комітету закордонних справ Палати Представників), Борден Рімз (секретар делегації, іноземна служба Держдепу), Говард Бакніл-молодший (прес-офіцер). На правах технічних помічників в роботі конференції взяли участь Роберт Александр (заступник голови візового відділу Держдепу), Джордж Бейкер (власник та видавець газети New York Post), Джуліан Берінджер Фостер (іноземна служба Держдепу), Ллойд

Льюїс (письменник), Джордж Воррен (відділ Держдепу з іноземної допомоги та відбудови). Також американців супроводжували шість службовців держдепу (клерки, стенографісти, шифрувальники) [Bernard Noble, Perkins, 1943: 169].

Британську делегацію очолив парламентський заступник британського міністра закордонних справ Річард Лоу. Також до її складу увійшли: Осберт Пік (парламентський заступник міністра внутрішніх справ), Джордж Хелл (парламентський заступник міністра адміралтейства). Група експертів - сер Бернард Рейлі (міністерство у справах колоній), сер Френк Ньюсем (міністерство внутрішніх справ), Рендел (міністерство закордонних справ), Пікнетт (міністерство військового транспорту), Хейтер (перший секретар британського посольства у Вашингтоні) [Bernard Noble, Perkins, 1943: 167].

Пресу одразу ж попередили, що робота форуму відбуватиметься "за зачиненими дверима", адже, на думку організаторів, будь-які витоки інформації могли зашкодити біженцям на окупованих нацистами територіях. Висвітлювати роботу конференції акредитували представників лише деяких ЗМІ - Reuters, the Associated Press, the United Press, the Overseas News Agency, та International News Service [Brynteson, 2008: 19]. Інформація надавалася фрагментарно і дозовано.

Серед ключових питань, що обговорювалися на зустрічі, було питання відновлення роботи та реформування МКБ. Увесь час роботи конференції наголошувалося, що предмет обговорення стосується усіх біженців, а не лише євреїв. Активні двосторонні дискусії точилися навколо запропонованого британською стороною порядку денного, попередньо погодженого з Військовим Кабінетом. Обговорювалося використання концтаборів на звільнених територіях Північної Африки для тимчасового розміщення біженців союзних країн (поляки, греки) та бездержавних біженців (євреїв); ухвалення спільної декларації із закликом до нейтральних країн долучитися до надання притулку біженцям до моменту вирішення їх долі після завершення війни; лунали пропозиції звернутися до урядів Об'єднаних Націй стосовно скликання великої міжнародної конференції з питань біженців [Bernard Noble, Perkins, 1943: 183].

Під час роботи конференції стало відомо про виникнення проблеми визнання громадянства жителів анексованих 17 вересня 1939 р. територій Другої Речі Посполитої [Bernard Noble, Perkins, 1943: 264]. Ця ситуація виникла у результаті різкого загострення польсько-радянських відносин навесні 1943 р. Тоді, після оприлюднення німецькою стороною шокуючої інформації про розстріли полонених польських офіцерів у Катинському лісі, посланець польського екзильного уряду в СРСР 17 квітня звернувся до радянського керівництва за роз'ясненнями. Москва у відповідь звинуватила поляків у "підіграванні гітлерівській пропаганді" та 25 квітня оголосила про розірвання дипломатичних відносин з польським міграційним урядом у Лондоні (далі - Лондонський уряд). Водночас, представники СРСР вже не вважали себе зв'язаними умовами угоди Сікорського-Майського від 30 липня 1941 р., де ними проголошувалися недійсними деякі норми пакту Молотова-Ріббентропа й Договору про дружбу і кордони, а "територіальні зміни в Польщі втрачали силу". Тепер вже Радянський Союз відмовлявся визнавати польське громадянство українців, росіян-білоемігрантів та євреїв, що мешкали на анексованих 17 вересня 1939 р. територіях.

Також на конференції активно розглядали питання

неєврейських біженців. Однією з наймасовіших подібних груп стали "польські біженці в Ірані". Мова йде про цивільних службовців так званої "армії Андерса", сформованої після того, як Лондонський уряд та СРСР стали союзниками. Восени 1941 р. польських військовополонених погодилися випустити з в'язниць та набирати з їх складу військові частини. Лець не третину їх штатної чисельності становили цивільні службовці. Після непростих переговорів і погроз радянська сторона погодилася на перекидання частини польської формації в Іран. Невдовзі після переведення частин Польської армії на Сході на фронт (нова назва "армії Андерса" після зміни місця дислокації), британські окупаційні сили в Ірані постали перед проблемою подальшої долі цивільних поляків, що лишалися в країні. Найбільш вдалим вирішенням проблеми бачилося перевезення близько 35 тисяч осіб до таборів біженців у Східній Африці, Індії, Мексиці та Близькому Сході [Farago, 1947: 14].

Значну групу також становили грецькі біженці на Кіпрі (16000 осіб). Після захоплення вермахтом Греції частина греків безуспішно намагалися втекти до Туреччини, і після відповідних вимог місцевого уряду перебралися на Кіпр, контрольований британцями. Третьою групою були біженці різного етнічного походження, які в силу різних обставин опинилися в Іспанії. В піренейській країні понад 22 тисячі біженців, з яких 14 тисяч - французи, близько 3000 поляків та чехів, понад 4000 євреїв. Учасники конференції визнали необхідність розпочати прямі переговори з іспанською стороною. Більше того, на думку британців, хоча перемовини з проміцецьким диктатором Франсіско Франко могли бути вкрай негативно оцінені громадськістю, це був єдиний спосіб урятувати цих людей.

У центрі обговорення упродовж усієї конференції стояло питання відновлення діяльності МКБ. Британці та американці погоджувалися, що всі учасники Євіанської конференції (32 країни) не повинні відмовлятися від узятих зобов'язань стосовно участі в Міжурядовому комітеті. Було визнано за доцільне розширити склад організації та запросити до повноправного членства представників Антигітлерівської коаліції (Радянського Союзу, польського, грецького та югославського емігрантських урядів) та нейтральних країн (Іспанія й Португалія) [Sjöberg, 1991: 131]. Місце Франції у Виконкомі МКБ мало залишатися вакантним. До часу вирішення питання офіційного визнання країнами антигітлерівської коаліції уряду, що представляв би Францію, всі питання, які стосувалися цієї країни, мали вирішуватися колективно членами Директорату.

Учасниками Бермудської зустрічі враховувався конфлікт між лідерами французького Опору ("ситуація де Голль - Жиро"). Якщо генерал Шарль де Голль (Французький національний комітет у Лондоні) контролював Мадагаскар та Французьку Екваторіальну Африку, то генерал Анрі Жиро мав політичний вплив у Північній Африці (Французьке цивільне та військове головнокомандування в Алжирі). Проблема лідерства у французькому Русі Опору виникла наприкінці 1942 р., коли американцям вдалося схилити на свій бік представників вішістського командування, що мали підтримку в Французькій Західній та Північній Африці. Під час міжсоюзницької конференції в Касабланці (14-24 січня 1943 р.) стало зрозуміло, що США більше зацікавлені у співпраці з Жиро, тому на час проведення конференції у Гамільтоні, конфлікт де Голль-Жиро залишався нерозв'язаним.

Напередодні, генерал де Голль запевнив британську сторону в зацікавленості відновлення участі Франції

в МКБ та погодився посприяти переїзду 200 польських родин на Мадагаскар. Що стосується греків, то вирішення їх питання лежало в площині військових успіхів антигітлерівської коаліції. Проте, негайна евакуація з острова у квітні 1943 р. не видавалося можливою. Як перспективний район їх розміщення називали Кіренаїку в Лівії та створення спеціального поселення поблизу ефіопського міста Діре-Дава [Bernard Noble, Perkins, 1963:177].

Сторони визнавали, що порятунок євреїв на практиці значно ускладнився повним блокуванням їх виїзду за межі Німеччини у жовтні 1941 р. [Brynteson, 2008: 13]. Єдиним реальним шансом надати реальну невідкладну допомогу єврейським біженцям мала стати організація масового виїзду з Румунії в Палестину. Проте, враховуючи потенційний арабський опір масовому прибуттю нових іудейських мігрантів, перспективним ареалом їх розміщення визначалися табори у Північній Африці [Sjöberg, 1991: 130].

За підсумками роботи конференції було напрацьовано рекомендації, що мали на меті "перезавантажити" роботу Виконкому МКБ (Recommendations arising out of the proposed utilization of the Intergovernmental Committee in connection with the solution of the problems presented by the refugees). Обидві сторони розуміли, що успішна реалізація планів можлива лише за умови максимального географічного розширення організації. Загалом представники британської делегації не заперечували стосовно збереження за МКБ статусу провідної міжнародної організації, яка опікувалася долею біженців, при цьому наполягали на зміні організаційних основ та уточненні повноважень. Було визначено, що штат організації повинен збільшитись, країни-члени мали сплачувати фінансові внески, членство в організації мало поширитися на всіх учасників Антигітлерівської коаліції, мандат мав поширитися на всіх європейських біженців, а не лише вихідців з Німеччини та Австрії [Bernard Noble, Perkins, 1963: 249]. Більше того, вказувалося, що доля вигнанців цілком залежить від обсягу набутих МКБ прав і обов'язків за рахунок розширення сфери діяльності та зміцнення організації.

Для забезпечення більш ефективної роботи структури пропонувалося надати МКБ право проведення прямих переговорів з нейтральними та союзними державами стосовно будь-яких аспектів діяльності, які стосувалися теми біженців. Також, варто відзначити, що американській делегації вдалося домогтися включення у підсумкову декларацію конференції терміну "переміщені особи".

Висновки

Проаналізувавши науковий доробок представників зарубіжної історіографії, вдалося встановити, що питання формування США та Великою Британією порядку денного на 1943 р. стосовно активізації діяльності з

порятунку європейських біженців у форматі двосторонньої зустрічі у Гамільтоні висвітлювалося переважно схематично. Можна констатувати, що організована у квітні 1943 р. Бермудська конференція мала на меті повернути питання політичних біженців на порядок денний у міждержавних відносинах шляхом відродження діяльності МКБ. Аналіз документів американського Держдепу засвідчує, що інституціональне зміцнення зазначеної структури супроводжувалося низкою ускладнень (розрив радянсько-польських відносин, проблема лідерства у французькому Русі Опору, питання Палестини, організація таборів у Північній Африці та міграційних квот), вирішення яких віднесли по першочергових завдань Виконкому Міжурядового комітету. За підсумками аналізу матеріалів двосторонніх зустрічей на 1943 р. було виявлено нові сюжети, які не знаходили до того висвітлення у науковій літературі. У результаті дослідження було встановлено комплекс заходів, спрямованих на ревіталізацію Комітету, які базувалися навколо максимального географічного розширення кола учасників та переходу від монопольного до солідарного принципу розподілу фінансових зобов'язань членів МКБ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Foreign relations of the United States, 1943, Volume I. General / eds.: Bernard Noble G., Perkins, E. R. Washington: United States Government Printing Office, 1963. 912 p.
2. Refugees in the age of total war / Bramwell A. C., eds. London: Unwin Hyman, 1988. 368 p.
3. Brynteson M. The Bermuda Conference: The Use of Refugees for Public Relations. Forest Grove: History Thesis Spring, 2008. 37 p.
4. Farago L. June. Refugees: The Solution of F. D. R. Saw it. *United Nations World*, 1947, pp. 14-15.
5. Jaeger R. Closed doors: America and the 1938 - 1940 Refugee Crisis. Ph. D. thesis, University of Delaware, 2016.
6. Proudfoot M. J. European refugees 1939 - 52: a study in a force population movement. Evanston: Northwestern university press, 1956. 452 p.
7. Raczyński E. The Mass Extermination of Jews in German Occupied Poland. London, New York, Melbourne: Hutchinson and Co. LTD, 1942. 16 p.
8. Schenderlein A. C. "Germany on Their Minds?": German Jewish Refugees in the United States and Relationships to Germany, 1938 - 1988. Ph. D. dissertation, University of California, 486 p. 2014.
9. Sjöberg T. The Powers and the Persecuted. The Refugee Problem in the Intergovernmental Committee on Refugees (IGCR), 1938 - 1947. Lund: Lund University Press, 1991. 260 p.
10. Tichenor D. J. Dividing lines. The politics of immigration control in America. Princeton: Princeton University Press, 2002. 378 p.
11. Wyman D. Paper walls. America and the refugee crisis, 1938 - 1941. Amherst: University of Massachusetts Press, 1968. 306 p.

Yushkevych Volodymyr,

*Candidate of Historical Sciences, Postdoctoral program student,
Taras Shevchenko Kyiv National University*

TO THE QUESTION OF "RELOAD" OF INTERGOVERNMENTAL COMMITTEE ON REFUGEES AT BERMUDA CONFERENCE (19-30 APRIL 1943)

Given article is dedicated to the discussion between two world powers and allies - Great Britain and the United States of America on matter of Political refugees in Europe. Especially, it portrays mutual dialogue in the format of Bermuda conference which took place on 19-30th April of 1943 in Hamilton (Bermuda island).

СХІД № 4 (156) липень-серпень 2018 р.

Originally initiated by the British establishment it aimed to revive the activities of the Intergovernmental Committee on Refugees (IGCR), it also appeared possible due to successful warfront fight with Nazis and pressure from the American and British NGO's which seek any form of relief to unfortunate refugees of Jewish origin and save them from the extermination.

Both delegations were formed with technocrats, professors and intellectuals who were able to find concrete solutions to the urgent problem and actualize its international status. It was also highlighted that it was the matter of high importance for F. Roosevelt and American State Department as Mr. Secretary Cordell Hull was in constant control of the process of the negotiations.

Article reveals concrete results and the outcome of the Bermuda Conference which renewed activities of the IGCR in 1943, added allied state-members, assigned additional funds on Committee's program goals, defined subjects for assistance - besides Jewish refugees it highlighted problems of Polish refugees in Iran, Greeks on Cyprus, creation of relief centers for the refugees in Northern Africa.

Key words: *FDR; political refugees; Jews; IGCR; Bermuda conference; German persecutions.*

REFERENCES

1. Bernard, Noble G., Perkins, E. R. eds., 1963. Foreign relations of the United States, 1943, Volume I. General. Washington: United States Government Printing Office, 912 p.
2. Bramwell, A. C. eds., 1988. Refugees in the age of total war. London: Unwin Hyman, 368 p.
3. Brynteson, M., 2008. The Bermuda Conference: The Use of Refugees for Public Relations, Forest Grove: History Thesis Spring, 37 p.
4. Farago, L., 1947. June. Refugees: The Solution of F. D. R. Saw it. *United Nations World*, pp. 14-15.
5. Jaeger, R., 2016. Closed doors: America and the 1938 - 1940 Refugee Crisis. Ph. D. thesis, University of Delaware.
6. Proudfoot, M. J., 1956. European refugees 1939 - 52: a study in a force population movement. Evanston: Northwestern university press, 452 p.
7. Raczynski, E., 1942. The Mass Extermination of Jews in German Occupied Poland. London, New York, Melbourne: Hutchinson and Co. LTD, 16 p.
8. Schenderlein, A. C., 2014. "Germany on Their Minds?": German Jewish Refugees in the United States and Relationships to Germany, 1938 - 1988. Ph. D. dissertation, University of California, 486 p.
9. Sjöberg, T., 1991. The Powers and the Persecuted. The Refugee Problem in the Intergovernmental Committee on Refugees (IGCR), 1938 - 1947. Lund: Lund University Press, 260 p.
10. Tichenor, D. J., 2002. Dividing lines. The politics of immigration control in America. Princeton: Princeton University Press, 378 p.
11. Wyman, D., 1968. Paper walls. America and the refugee crisis, 1938 - 1941. Amherst: University of Massachusetts Press, 306 p.

© Юшкевич Володимир
Надійшла до редакції 16.08.2018